

Викингите на Балканите

Автор: Константин Колев-син,
докторант по изкуствознание и история на културата

Основите на Русия - най-голямата държава в света, глобална суперсила, основен източник на енергийни ресурси, от която цяла Европа зависим, не са (според достоверни теории) били положени от славяните, както може би повечето от нас си мислим. Скандинавските народи са нещо повече от периферни народи на мразовития Север и са оказали по-голямо влияние върху формирането на Европа, отколкото вероятно повечето от нас предполагат. Опитът и идеята за мултикултурализъм и многоетническо взаимно съществуване и обединение, днес един от стълбовете на Обединена Европа, са били на практика познати за скандинавците много преди създаването на ЕС. Прототипи на развитите днес търговско-икономически центрове в Западна и Северна Европа откриваме в дълбокото минало... И това са само част от въпроси, които любопитният читател може да си зададе.

УВОД

Историческо-културните връзки между Скандинавия и Балканите имат далечни корени в миналото. Средно-

вековната епоха на Балканите е белязана с нахлуването на викингите и по-конкретно на варягите – източните викинги, които предприемат походи на юг, преминават през териториите на днешна Западна Русия, Украйна и стигат до Балканите и България. Отряд от норвежки викинги (нормани), поведен от норвежкия княз Сверкел,



Снаряжение на варяжки воин, съвременна реконструкция.



Карта с викингските маршрути от Скандинавия в югоизточна Европа (включително и на Балканите и Византия).

В синьо е отбелязан "пътът и варяг в Гречи" (пътят на юг към Византия)

директно се намесва в българската история, като помага на Византийската империя да срази българските войски и да сложи край на Първото Българско царство в началото на десетото столетие.

Контактите с източна Европа и по-конкретно с Балканите, които старите скандинавци са имали, са представени изобилно в руската и шведската историография, но оскъдно в българската такава (например в сборника от статии „Викингите – мореплаватели, откриватели, създатели“ международната конференция, проведена в Софийския университет (15-17 май 2000 г.). Но

от друга страна тези културно-исторически връзки не са освидетелствани единствено и само в българския исторически наратив. Те присъстват отразени и в материално-визуални находки - апликации за колан, остриета на мечове, компоненти на колчани и стрели, ножници, открити от български археолози като Валери Йотов („Въоръжението и снаряжението от българското средновековие VII-XI“) предимно в североизточните български земи.

По българските земи не са се съхранили средновековни писмени и текстови сведения за пристигането на

викингите по българските земи. Такива се съдържали в текстове на византийски хронисти като Йоан Малала, Йоан Скилица и дори на императори като Константин VII Багренородни с прозвище Порфирогенет¹ (913-945), както и в хроники от далечните земи на Киевска Рус като например анонимната „Начална руска летопис“ или „Несторова хроника“. Те назовавали тези пришълци от Швеция с понятието „варяги“. Уместно е да отбележим, че според шведски и руски учени като Лена Холмквист и Елена Мелникова съответно, за да дадем поне един пример, викингите по Източна Европа и

Балканите са от шведски произход (по-точно от региони като викингския град Бирка, разположен на езерото Меларен, недалеч от днешен Стокхолм, и остров Готланд, намиращ се на шведското балтийско крайбрежие), докато викингите, потеглили на Запад, плячкосвали Великобритания и наричани в западните летописи (като например франкските Бертински анали или *Анали Бертиниани*) „нормени“, са от датско и норвежко произхождение.

Та именно, тук е важно да се убедим, че викингите условно могат да се подразделят на две големи групи – източни (шведски) и западни (норвежки, датски) в зависимост на посоката на техните пътувания. Викингите на Балканите принадлежат несъмнено към първата група. Преди да пристъпим по-нататък, е необходимо да направим един кратък обзор на групите скандинавци, потеглили от Скандинавия.

РАЗДЕЛЯНЕТО НА ВИКИНГИТЕ

В края на VIII и началото на IX век от Скандинавския полуостров (Scandia – ”прекрасен остров”) към Западна и Южна Европа потеглят войнствени скандинавски групи. Тяхната цел е завладяване на нови територии и установяване на търговско-икономически връзки с местните народи. По-късно те се заселват и по източните части на европейския континент. Византийският източник „De Administrando Imperio“ или „За управление на Империята“, на император Константин Багренородни (945-959) ги нарича ”варяги”.



Варяжки=шведско-викингски воители от имперската гвардия във Византия.

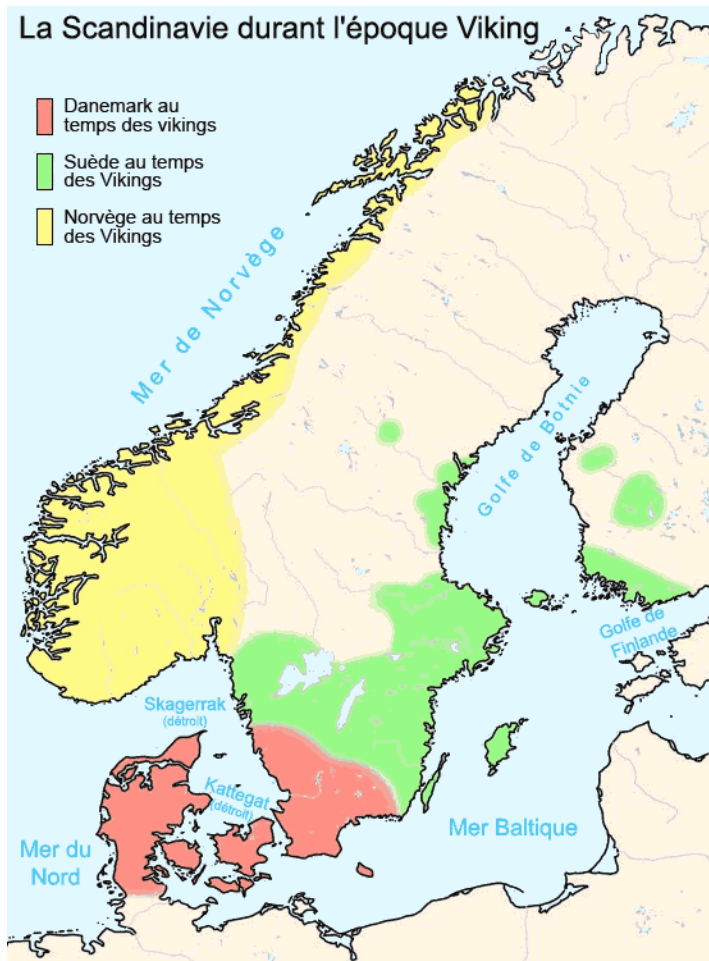
¹ Означава „роден в пурпур“, Багренородни

Повечето западноевропейски източници обаче, сред които са и т. нар. Бертински летописи (наративен източник за историята на Франкската империя и Германия от VIII до IX век) и хрониката на Адам от Бремен - „История на архиепископията Хамбург” (за западната експанзия през Гренландия и Исландия до Америка (Винланд)), ги наричат ”викинги” и ”нормани” (северни хора, хора от Севера). Според известни шведски историци, между които и Йони Лангер от Университета на остров Готланд, викингите били безпримерни авантюристи, смели моряци и победоносни воители, които силно повлияват и дори коренно про-

мят съдбата на цели народи, области и държави в средновековна Европа. На първо място те променят своята собствена съдба. Изграждат новите бъдещи европейски държави – Дания, Норвегия, Швеция. През IX – XII век, създават Норманско херцогство (Normandie) на територията на Франция и по този начин трансформират политическата география на страната. В Южна Италия създават Сицилийско кралство на норманите, за което говори и известният френски историк Луциен Мусе (Lucien Musset). Така през 10 век се оформя вълна от скандинавски преселници, заливаща западна Европа и по-конкретно британските острови и северна Франция.

В походите си на изток варягите създават и множество руски държавици или княжества. Според древната руска летопис ”Повесть временных лет” (наречена още и „Несторова хроника“), в средата на първата половина на IX век, или малко по-късно, варяги създават Киевска Рус и управляват ”Горната Русия” (Новгород). След няколко победоносни похода на киевския варяго-руски княз Светослав (945-972) и неговия син Владимир (980-1015) изтерзаният от вътрешнополитически междуособици Хазарски хаганат² загива. В резултат на дунавските походи на княз Светослав (945 – 972) през 968 г. и 969-971 г. и настаняването му в българската столица Велики Преслав, византийският император Йоан Цимисхий (969-976) организира през

2 Държава, създадена първоначално на река Волга а после и в Панония, от номадското евроазиатско племе авари, от появилото се в Европа през VI век.



Скандинавия по време на Викингската епоха (8-12 век). Трите скандинавски страни Норвегия, Швеция и Дания.

971 г. ”освободителен” поход срещу него, който води, както е известно, до края на управлението на цар Самуил (997 – 1014) и до падането на Първото българско царство.

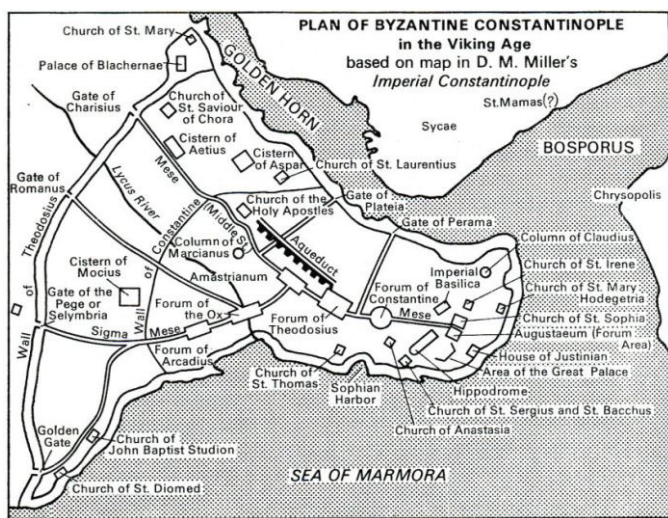
ПОХОДИТЕ КЪМ БАЛКАНИТЕ

Кои са причините, поради които скандинавците, напуснали своите домове и предприели далечни и изморителни пътувания от крайните северни райони на Скандинавия и Русия на югоизток? В природно-географско отношение Балканите са един от най-привлекателните райони за много варварски и номадски племена поради своите благоприятни условия за установяване и живеене. Топлият климат, плодородните земи, както и геополитическият кръстопътен характер на Балканския полуостров като пресечна точка между различни цивилизации и народи привлича вниманието на много номадски племена и народи в древността. Това обстоятелство дава тласък за изграждането както на военно-поли-

тически структури, показващи намерения за трайно заселване, така и на търговски-икономически средища, които в десети век се превръщат в отправни точки за търговия на ценни стоки (кожи, кехлибар, изделия на металопластиката, оръжия, сребърни и златни накити и пр.) с Византия.

Варягите се придвижват през Европейска Русия на юг. Този път, очертан от варягите-руси, е наречен ”Путь из варяг в греки” и е споменат в ”Повесть временных лет”, един от най-старите източници за ранната средновековна история. По бурните води на днешното Балтийско море и на северните реки варягите достигали до р. Днепър и, оттам - до Черно море, както свидетелстват и много видни руски историци-медиевисти, сред които и руският учен Елена Александрова Мелъникова.

Един от най-видните историци на викингската епоха – Владислав Дучко (Duczko, Wladyslav) в своята книга *Viking Rus. Studies on the Presence of Scandinavians in Eastern Europe* (”Викингска Рус. Изследвания върху присъствието на скандинавци в източна Европа”) отбелязва, че варяжките военни гарнизони, търговски станции и колонии по пътя между Балтийско и Черно море се превръщат в бази, около които постепенно се създават първите държавни формации на източните славяни, лишени допреди VIII век от политическо единство. В средата на IX в. славянските племена в Северна Русия се обединяват за пръв път около варягите на Рюрик и така възниква Новгородското княжество.



Градоустройствен план на Константинопол по време на Викингската епоха.

В следващите десетилетия такива варяго-славянски княжества възникват и на други места, докато през 882 г. Варяжкият военачалник Олег със своята дружина успява да ги обедини политически в една обща държава със столица Киев. Новата държава получава името Рус. (т. е. Русия (Россия)). Шведските викинги, които се самоназовават варяги, са наричани от своите най-близки съседи - фините, с името "Рос" (Rotsi, Ruotsi, Ruossi), което е и финската дума за наименованието на Русия.

Етнонимът „Рус“ преминава и у източните славяни. Естествено е новата държава да приеме името на своите

основатели, така както и основаната от Аспаруховите българи държава се нарича България, въпреки преобладаващия брой славянско население. Такава е и етимологията на река Рось, десен приток на Днепър, недалеч от столицата на Киевска Рус.

Пътят на варягите от Северна Европа през източноевропейските степи към Константинопол е описан подробно от византийския император Константин VII Багренородни (913-959) в съчинението му "За управлението на империята" (De Administrando Imperio), което потвърждава и видният български историк Васил Гюзелев в статията "Средновековна България и Скандинавия през IX-XV в., поместена в труда *Викингите – мореплаватели, откриватели, създатели*, (2002 г). Там се споменава, че варягите преминавали по брега на Черно море и така достигали до византийската столица.

От историческите извори знаем за множество походи на варягите към столицата на Византийската империя, проведени през годините: 838 (?), 842, 860, 907, 911, 941, 943, 944, 969-971, 988, 1024, 1043. Походите са предимно търговски или военни, рядко дипломатически. Според източниците тези походи са били извършвани с корабите на варягите, наричани от византийците "моноксили", т.е. – лодки - еднодръвки.

ПОХОДИ НА ВИКИНГИ КЪМ БЪЛГАРСКИТЕ ЗЕМИ

Понякога походите към Константинопол са засягали и други области на



Варяжки воители от варяжката гвардия - личните телохранители на византийския император

Балканите. Варягите предприели три похода срещу българските земи в качеството си на наемни воители в състава на византийската войска.

Първи поход

Всичко започнало след една дипломатическа инициатива на византийския император Никифор II Фока (963-969), целяща да накара варягите, наречени от хрониста Лъв Дякон "рос", да нападнат българите от североизток, както той свидетелства в своята „История“. Императорският пратеник – патриций Калокир, склонил княз Светослав да нахлуе в Дунавска България. През 968 г., бил осъществен първият поход. Варягите-руси преминали р. Дунав и не само разгромили граничните постове и войската, която българите изпратили срещу тях, но успели



Княз Игор Първи (славянско име Светослав) (? - 945) със своите приближени (сподвижници)

да превземат и 80 български крепости. Били принудени обаче да се завърнат в столицата си Киев, за да я защитят от печенегите – съюзници на българите.

Втори поход

Вторият поход започнал през следващата 969 година, в края на управлението на българския цар Петър (927 – 969), когато се оформили два съюза в борбата за Балканския полуостров – българи и печенеги срещу византийци и руси (варяги). За кратко време Светослав покорил източните земи на българското царство. Той оставил в Преслав управляващия български цар Борис II, който наследил цар Петър, но военната власт в българската столица преминала в ръцете на военен гарнизон командван от един от варяжките военачалници – Свенкел/Свенелд (Свен). Самият Светослав се установил в крепостта Дръстър (дн. Силистра). Обединени българо-варяжки войски нееднократно нахлували във византийски територии, дори достигнали до Филипополис (дн. Пловдив). Последвалите събития са доста трагични за българското царство. Варягите се оказали силни съюзници на Византия срещу отслабналото българско царство, чието византийско владичество приближавало. Византийската политика спрямо варягите, заселили се по българските земи, се променила. Новият византийски император Йоан I Цимисхий (969-976) оглавил един "освободителен" поход, целящ да прогони варягите от българските земи. В разгара на военните събития Йоан I Цимисхий успял последователно да

превземе Преслав и да обсади Дръстър. След няколко сражения принудил киевския княз и неговите воители да се оттеглят от българските земи. На връщане от Балканите, някъде по р. Днепър, войнственият Светослав загинал в сражение с печенегите. А византийският император завладял източните земи на българското царство. Освен походите, най-значимо е присъствието на варяги като наемници във византийската армия, както потвърждава и българският професор по история и специалист по Византия Иван Божилов в своята книга „Византийският свят”.



Миниатюра от Манасиевата летопис
- Руското нашествие в България,
предприето от княз Светослав Първи (на
скандинавски - Игор)

След покръстването на Русия (в 988 г.), князът-кръстител Владимир I (980 – 1015) изпраща в Константинопол т. нар. ”варяжки корпус”, състоящ се от 6 000 души. Отряди от този корпус участвали във военните действия на византийския император Василий II Българоубиецът, /кръстител на Русия/ (976-1025), срещу българския цар Самуил (976-1015). Наемническата служба във византийската армия е била доста примамлива. Освен варяги през Киевска Рус, по пътя ”из варяг к греки”, от северните страни Дания, Норвегия и Швеция, в столицата на Византия – Константинопол (наречен в скандинавските саги Миклагард – ”град на Михаил”) се стичали и нормански аристократи, и обикновени войници, както споменава и професор Васил Гюзелев в статията ‘Средновековна България и Скандинавия през IX-XV в.’, поместена в *Викингите – мореплаватели, откриватели, създатели*, (2002 г.)

Логичен е въпросът „Какво ги привлича тук?” Освен високата заплата, съществуват неограничени възможности за самостоятелно забогатяване - чрез заграбване на военна плячка, чрез участие в грабежи и преврати. От друга страна, като наемници те са били част от най-богатата по онова време държава и се намирили в центъра на светския и политическия живот в нейната столица. Нека не забравяме, че те трупали безценен военен опит, участвайки във войните на Византия срещу много от нейните врагове. Най-известният скандинавски наемник на византийска служба е вождът

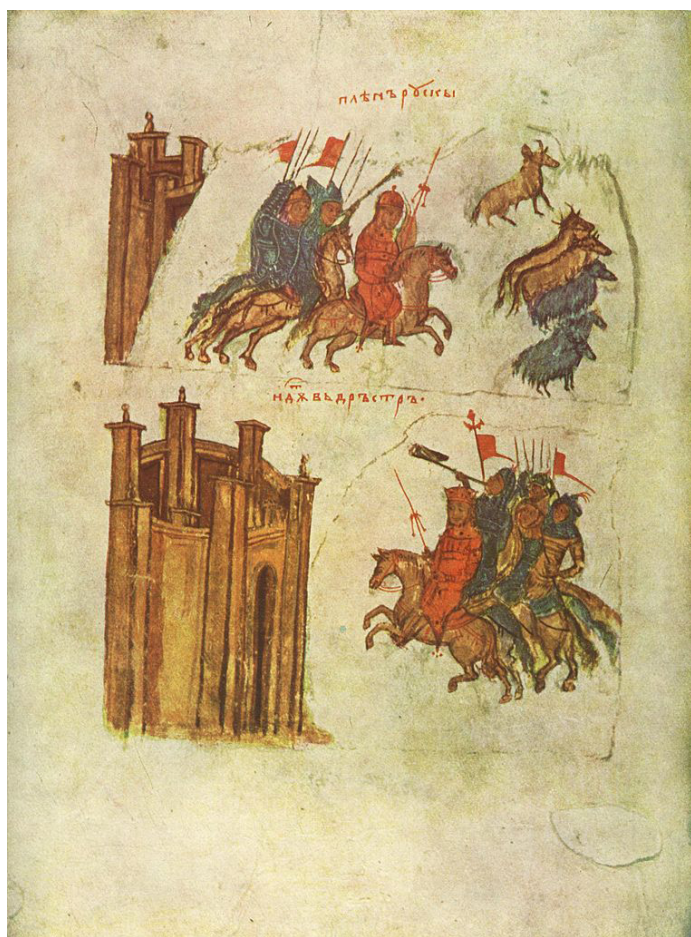
на "варяжкия корпус" при византийските императори от 1034/1036 до 1043 г., по-малкият брат на норвежкия крал св. Олаф (1016-1030) – бъдещият норвежки крал (1047-1066) и основател на гр. Кристиания, бъдещия Осло – Харалд Хардрад Суровият, наричан в литературата "последният от конунгите-викинги", както казва историкът Пламен Петров в „Залезът на Първото българско царство” 1999 и в статията „Бунтари и авантюристи в Средновековна България.

Начело на отряд от 500 воители, норвежкия принц помага на византийците в сраженията им срещу арабите в Мала

Азия и в Южна Италия. Харалд участва и в потушаването на българското въстание, начело на което стои Петър II Делян в 1041 г. (Край крепостта Острово била разбита войската на ослепения Петър II Делян, който попаднал в плен.) Според скандинавските саги Харалд е главно действащо лице в тези събития, поради което получава прозвището "Опустошителят на България" ("Volgara brennir"). Плячката, с която той се завръща в родината си, била много голяма и тежка – трудно я повдигали 12 здрави младежи.

Трети поход

Последният варяго-руски поход срещу Константинопол е през 1043 г. Оглавяваната от княз Владимир Ярославович войска претърпяла голям морски погром. Част от войската, начело с воеводата Вишата, се връща по суша. Византийските летописци Теофан Изповедник и Йоан Скилица споменават, че "срещу тях (варягите), по крайбрежието на Варна, излязъл вестът Катакалон Кекавмен, който бил управител на селищата край р. Истър". Варягите-руси били разбити. Около 800 души. били взети в плен и отведени в Константинопол.



Византийският император Йоан Цимисхи (от 969...) под стените на крепостта Дръстър, която е била завладяна от Светослав Първи

ВИКИНГИТЕ В КРЪСТОНОСНИТЕ ПОХОДИ

Последните данни за присъствие на по-късни следовници на скандинавски воители на Балканите са свързани с нашествията в западната половина на полуострова на италианските нормани, водени от Робърт Гискар и Боемонд Тарентски, в края на XI-XII

век (особено тежък удар за Империята било опустошаването на градовете Драч и Солун, през 1185 г.), както и с преминаването на кръстоносните армии през балканските земи, по пътя им към Ерусалим, по време на Кръстоносните походи, насочени натам.

По пътя си към Константинопол, норманската войска грабела добитък, унищожавала селища на еретици, дори се стигнало до сблъсък с византийската армия, която трябвало да ги посрещне и да ги ескортира до византийската столица. Ползата за византийците от Първия Кръстоносен поход била, че придобили без бой Никая, само защото постигнали уговорка с началника на гарнизона да пусне византийската армия в града.

В Светите земи Робърт и Боемонд създали Антиохийското княжество, което просъществувало 170 години - от 1098 до 1268 г. Стратегическият град Антиохия бил превзет от кръстоносците с помощта на жителите му. После издържал една арабска обсада. Щом градът станал отново християнски, норманите решили да не спазят уговорката си с византийците – да им предават завладените от арабите бивши византийски градове и крепости - и задържали Антиохия за себе си. Създаването на Едеското графство на Бодуен Булонски (което просъществувало 46 години - от 1098 до 1144 г.) и на Антиохийското княжество на Боемонд Тарентски дали основание на всеки благородник, водещ своя армия в Светите земи, да потърси начини да се сдобие със свои собствени земи.

Още при Първия Кръстоносен поход,

кръстоносците подменили главната цел на похода – да защитава християните. Целта им вече била да защитават своите лични интереси. Бодуен и Боемонд останали да отбраняват новата си собственост, а Танкред продължил с останалите - по пътя към Ерусалим. Той завладял два града в Галилея - Тиверия и Назарет.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Така, колкото и странно и необичайно да изглежда, викингите, войнствените народи, дошли от крайния и далечен Север, изиграли немалка роля за формирането на модерния и дори съвременен европейски свят, в това число и на Балканите. Викингските миграции и морски походи разнообразили демографската и етническо-културната мозайчна структура на Балканите (както и на останалата част на Европа. Те обогатили културния облик, за което свидетелстват и многото староскандинавски археологически находки по българските земи (елементи от викингското въоръжение и облекло).

Старите скандинавски народи са доказателство и за житейско-философската истина, че не трябва да се гледа на нещата едностранно. Вярно е, че те са били изключително жестоки, че са убивали безпощадно. Но от друга страна те са поддържали и културно-търговски връзки с почти цяла Европа, включително и с Балканите. Тези отношения рефлектират върху модернизацията и културното многообразие на днешна Европа и в това число и Балканите.

В по-глобална призма, ако поне за миг разпрострем разсъжденията си по-широко от Балканите, викингските търговски и военни средища в Европейска Русия, източна Европа и земите на север от Византия са първообрази на прочутите късно-средновековни германски центрове на Ханзата, чийто политико-икономически разцвет довежда до възникването на страни с високо развит жизнен стандарт като Германия, Швеция и Норвегия. Нещо повече – в по-глобален аспект викингите могат да се възприемат като едни от основателите на съвременна Европа такава, каквата я познаваме, редом с гърците и римляните. А предвид, стъпването на викингския пътешественик Ерик на Винланд (Северна Америка) през 1200 година, тоест преди „откриването на Америка“ от легендарния китайски адмирал Джън Хъ 1421 и пристигането на Колумб 1492, спокойно можем да потвърдим, че именно викингите от трите архаични европейски култури (гърци, римляни) са предвестници на възникването на

Евроатлантическата структура, каквата днес познаваме.

В по-тесен и конкретен смисъл, като се върнем към Балканите, установяваме, че варягите също изиграват положителна социално-културна роля. Те допринасят за оформянето на богатата културно-етническа палитра на Балканския полуостров - свойствен елемент, превърнал нашите земи може би в най-разнородния и етнически комплексен уникален регион в Европа. Все пак нищо чудно българинът да е прихванал по малко от гените на множеството, поне няколкото десетки, общности преминали през или заселили се на Балканите. Една от тези културни общности са именно викингите-варяги. В този смисъл, дали няма у нас и малко северно-германска викингска кръв?

Константин Колев-син,
докторант по изкуствознание и история на културата

БГ Наука е безплатно, защото знанието трябва да достига до всеки.

БГ Наука е електронно издание, за да може всеки българин по света да има достъп до него.

admin@nauka.bg

НАПИШИ И ИЗПРАТИ СВОЯ СТАТИЯ!

<http://nauka.bg/forum/index.php?showtopic=16174>